

Romantizmo nepripažinimas:

Janas Sniadeckis apie klasikinius ir romantinius raštus

Mokslo filosofijos kūrėjas senajame Vilniaus universitete Janas Sniadeckis veikalą *Žmogaus intelekto filosofija, arba Apžvalgus intelektinių galių ir veiksmų tyrimas*, filosofijos traktatus ir straipsnius sukūrė besidarbuodamas Vilniuje. Mokslo filosofu Sniadeckis įsivaizdavo gamtininką ar matematiką, taikantį tikslius tyrimo metodus ir jau pasižymėjusį savo srityje svarbiais atradimais ar išradimais. Traktate *Apie metafiziką* jis rašė, kad mokslo metafizika esanti aukščiausio rango protų kūryba. Kad tuometinėje mokslinėje Lietuvos ir Lenkijos aplinkoje Sniadeckis buvo tokio rango protas, kvestionuoti neįmanoma. Jo požiūriu, tiek gamtos mokslai, tiek matematika tiria ne esmę, ne daiktus pačius savaime, nes jie nepažinūs, bet reiškinius, ir tik gamtotyros metodais įgytos žinios yra mokslinės – šiomis nuostatomis jis, Apšvietos filosofijos baigiamojo tarpsnio Lietuvoje atstovas, artimas pozityvizmui*, jo pažiūros yra pirmieji prepozityvizmo daigai Lietuvoje ir Lenkijoje.

O kai aukščiausio rango protas klysta, tai klysta svariai. Sniadeckis klydo ne tik vertindamas Kanto filosofiją, bet ir vertindamas romantizmą. Jam, Vilniaus universiteto rektoriui 1807–1815 m., rūpėjo ir humanitariniai mokslai. Turėjo polinkį pasisakyti, teoretizuoti ir dėl humanitarinių problemų. 1819 m. žurnale *Dziennik Wileński* paskelbtame straipsnyje „Apie klasikinius ir romantinius raštus“ pasisakė už intelektualinę klasicizmo estetiką; sakytume, jis estetikos gnoseologistas – kalba apie klaidingą grožį, meninį skonį laiko esant tik instinktyviu protingumu, teigia, kad menuose tas grožis esąs tikras bei pastovus, kuris grindžiamas tiesa. Romantizmą Sniadeckis laikė racionalių meno taisyklių nepaisančiu laisvu vaizduotės skrajojimu. Romantikai tiesą pavertę klaidingumo bei kvailystės karikatūra, praeities reiškinių ilgesį išreiškdami kliedesiais iš XVI a., visuomenę jie laiko tarškalių gauja, besimėgaujancia teikiamomis išsivadėjusiomis prasčiokiškomis nesąmonėmis. Mėgusiam sutirštinti spalvas Sniadeckiui romantizmas rodėsi esąs grįžimas į viduramžių barbariškumą.

Pabrėžusiam auklėjamąjį meno pobūdį Sniadeckiui romantizmas, kaip menas be racionaliai pagrįstų taisyklių, be „šalto proto žirklių“ rodėsi esąs nederme ir painiava. Tik protas suteikia vertę visiems žmogaus kūrybiniais sumanymams, taigi ir meninei kūrybai, kurioje neprotingas grožis esąs laikinas ir menkas, pagaliau tai joks grožis, tai tik blizgutis, visuomenę klaidinantis tol, kol protas jį išsklaido ir užgesina. Meno kūriniai tuo ilgiau išlieka ir kelia nuostabą, kuo labiau protas juose įžvelgia tiesą ir talentingą tiesos išraišką. Sniadeckiui imponuoja mokslo nupoliruotas menas. Romantizmą pristatęs kaip vaizduotės maištą prieš protą, kaip jokių proto taisyklių nevaržomą vaizduotės veikseną, teigia tokią vaizduotę esant moraliai ir socialiai žalingą, siekiančią gyvenimą paversti audros, smurto ir niokojimo sritimi, žmogaus gebėjimuose įžiebiantį tarsi pilietinį karą.

* Pozityvizmas – XIX a. filosofinė kryptis, teigianti, kad filosofija, kaip mokslas, turi remtis tiksliais tyrimo metodais, atsisakyti bet kokios metafizikos. (Red.)

Apšvietos veikėjai buvo liberalai, visuomeninėje tvarkoje pirmiausia rūpinęsi mokslu ir švietimu. Abiejų Tautų Respublikai praradus valstybingumą, dalis jos Apšvietos veikėjų, tarp jų Sniadeckis, tebepuoselėjo senuosius idealus naujomis, buvimo Rusijos imperijos sudėtyje sąlygomis, buvo lojalus cariniam režimui. Carinė valdžia liko palanki Vilniaus universitetui, Rusijos imperijoje jis pirmavo. Sniadeckis į carizmą žvelgė būtent šiuo, o ne politiniu požiūriu. Visa tai gali būti aiškinama kaip jo nusiteikimo prieš romantizmą socialinė potekstė. Mokslas ir protas, o ne vaizduotė be žaboklių esą kuria tautos turtą bei gėrybes, kuriose ir dera ieškoti reikšmės bei šlovės.

Atsidavęs Apšvietos racionalizmui škotų sveiko proto filosofijos versija, Sniadeckis nepajėgė įžvelgti romantizmo teigiamybių – pirmiausia to, kad romantizmas įtvirtino istoriškumo principą, ateities gyvenimo modelį siūlė kurti remiantis tautos ir jos raiškos istorijoje analize. Daugumai inteligentų Lietuvos ir Lenkijos padėtis buvo nepriimtina, valstybės sunaikinimą jie laikė prievartos aktu ir tikėjosi valstybingumą atgauti. Juos žavėjo romantizmo maištas prieš esamybę, o Apšvietos filosofija rodėsi esanti teoriškai klaidinga. Labiausiai traukė romantinė filosofija, skelbusi nepasitenkinimą tikrove ir tvirtinusi, kad kiekviena tauta turi savo dvasią, o filosofija esanti šios dvasios išraiška. Šios romantinės idėjos žadino tautines aspiracijas, o jų neskatino Apšvietos teigtas visuotinis, be išlygų visiems galiojantis protas bei jo veikseną. Šiuo požiūriu Sniadeckis bei jo puoselėta škotiškoji sveiko proto filosofija liko būsimų socialinių įvykių, galiausiai išsiliejusių 1831 m. sukilimu, nuošalėje.

Apšvietos idėjos Sniadeckiui tarnavo kuriant mokslo filosofiją, tačiau pačiai Apšvietos epochai vienosė šalyse pasibaigus, o kitose – baigiantis jos buvo nepajėgios skatinti maištą prieš socialinę esamybę. Visuomenę šiam ryžtui kėlė romantizmo pabrėžti subjektyvūs veiksniai, romantinės literatūros vaizduojami ne tik itin protingi, bet ir emocingi ir maištingi, naujus idealus teigiantys herojai.

Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse, sudarė Dalius Viliūnas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 182–184.